

Лужецька О. Б.,
Тернопільський національний економічний університет

СУФІКСАЛЬНІ ДЕРИВАТИ У МІКРОТОПОНІМІ БЕРЕЖАНЩИНИ І ПІДГАСЧЧИНИ У МЕЖАХ ПРОСТОЇ СТРУКТУРИ

У статті розглядається близько 270 простих (монолексемних) мікротопонімів Бережанщини і Підгаєччини, утворених морфологічним способом креації, зокрема суфіксальні деривати. Спробуємо визначити основні дериваційні моделі вище зазначеного мікротопонімікону та встановити продуктивність конкретних структурно-словотвірних моделей і їх формантів у цьому краї.

Ключові слова: мікротопонім, дериват, спосіб креації.

В статье рассматривается около 270 простых микротопонимов Бережанщины и Подгаеччины, возникших морфологическим путем креации, собственно суффиксальные дериваты. Попытаемся определить основные деривационные модели выше упомянутого микротопонимикона, а также установит продуктивность конкретных структурно-словообразовательных моделей и их формантов в этом крае.

Ключевые слова: микротопоним, дериват, способ креации.

The article analyzes nearly 270 simple microtoponyms of Berezhany and Pidhaitsi districts, formed on account of the morphological way of creation, specifically suffixal derivatives. We purpose to define structural-wordbuilding models of names of local microobjects and to establish productiveness of definite derivative models and their formants in the researched by us region.

The keywords: microtoponym, derivative, a way of creation.

Бережанський та Підгаєцький райони розташовані на заході Тернопільщини, в мальовничій долині річки Золота Липа. Обидва райони є складовою частиною історико-географічного регіону України – Опілля. Мікротопонімікон цієї, як і багатьох інших територій України досі не лише не досліджений, але й не зібраний у повному обсязі. У той же час цей ономастичний матеріал містить у собі дуже цінні дані з історії та культури народу, однак протягом уже багатьох десятиліть мікротопонімія цього краю зазнала і продовжує зазнавати значних кількісних і якісних втрат.

Досліджуючи анойконіми цієї місцевості у межах простої та складеної форм, вирізняємо прості (монолексемні), складні та складені найменування, а також прирйменникові сполуки. Кожен із зазначених варіантів назв має відповідні моделі. До простих ми відносимо однослівні мікротопоніми, які виникли в результаті лексико-семантичного, морфолого-синтаксичного та морфологічного способів деривації.

Предметом свого нинішнього дослідження ми обрали прості (монолексемні) мікротопоніми Бережанщини і Підгаєччини, утворені внаслідок морфологічного способу креації, зокрема суфіксальні деривати. Такі найменування мотивуються зазвичай антропонімами, зрідка ойконімами. Миспробуємо проаналізувати близько 270 простих мікротопонімів досліджуваної місцевості такого типу, маючи на меті виявити основні дериваційні моделі вище зазначеного мікротопонімікону та встановити продуктивність конкретних структурно-словотвірних моделей і їх формантів на цій території.

З приводу творення топонімів морфологічним способом Н. Подольська свого часу зазначила, що “афіксація в онімотворенні – спосіб, в результаті якого утворюються імена, більш складні для словотвірного аналізу, оскільки в багатьох випадках досліднику не зрозуміла похідна основа (на відміну від загальних назв). Тому до суфіксальних, префіксальних і конфіксальних імен доводиться спочатку застосовувати морфологічний аналіз і лише після нього словотвірний” [8, с. 45].

При творенні назв на зразок *Залисся* використано конфікс $Za+ліс+ь-я$ -е. Суфікс $-*ь-я-е$ у назвах цього типу виражає не приналежність, а збірне значення. Виявлено лише декілька таких найменувань: *п. Залисся (Влц., Брж.)*, *п. Підзалисся (Влц., Брж.)*.

Словотвірна модель із топоформантами **-ів, -ин** репрезентує ранньослов'янські творення, які виникли у період розпаду родових і зародження власницьких відносин у суспільстві, тобто приблизно в 2-ій половині I тисячоліття після народження Христа. Відповідно суфікси **-ов (<ів), -ин** виражають приналежність об'єктів особам, найменування яких вказані в основах цих топонімів [3, с. 71]. Домінуючу роль у досліджуваному регіоні відіграє топонімна модель із формантом **-ів (<ов-е, <ов-а, <ов-о)**. Ще Ф. Міклошич свого часу кваліфікував слов'янські топоніми такого типу як ад'єктиви, мотивовані іменами засновників або власників об'єктів. Інші лінгвісти, зокрема В. Ташицький та С. Роспанд, стверджували, що такі ойконіми можуть виражати не тільки присвійність, а й топографічність [9, с. 43-44].

Вивченню українських ойконімів на **-ин, -ів** монографічну працю присвятила З. Купчинська. На її думку, найменування з такими формантами належать до ряду тих ранньослов'янських топонімічних утворень, виникнення яких припадає на період створення ранньослов'янських державних інституцій [5, с. 27]. Російський дослідник В.А. Никонов стверджував, що історична функція суфікса **-ів** зробила його основним у топоніміці в той час, коли поширення феодальної власності на землю стало означати головним чином найменування місця – кому воно належить [7, с. 69].

Відантропонімі назви з суфіксами **-ів (-ов-е, -ов-а, -ов-о)** на території зазначеної місцевості вживаються на позначення лісів, пасовищ, полів, частин села і под., що зумовлено діяльністю певних осіб, які були або є тепер власниками конкретних реалій, або проживали чи проживають у цій місцевості. Найчисельнішими є найменування, мотивовані іменами, прізвищами і прізвиськами власників відповідних об'єктів. Лінгвістичний аналіз ві-

дантропонімних онімів Південно-Західного Опілля вказує на те, що твірними основами багатьох аналізованих нами найменувань є християнські імена як у повній офіційній формі, а також в усіченій чи усічено-суфіксальній формі: *рив Даньків* (Всвч., Брж.), *п. Єників* (Глгч., Пдг.), *рив Марків* (Всвч., Брж.), *в. Парасійова* (Влц., Брж.), *п. Сабатове* (Крн., Брж.), *в. Сенькова* (Глгч., Пдг.), *пас. Фабіянова* (Блкр., Пдг.). Імена *Данько*, *Єнько*, *Сенько*, що служать етимонами назаних вище мікротопонімів, кваліфікуємо як українські гіпокористичні і демінутивні варіанти імен *Данило*, *Єнох* і *Семен*. Твірними основами інших назв мікрооб'єктів послужили відповідно повні імена *Марко*, *Фабіян* і прізвища *Парасій* та *Сабат*.

Однак більшість зібраних нами відантропонімних мікротопонімів мотивована слов'янськими автохтонними відапелятивними іменами, на зразок: *в. Бойкова* (Глгч., Пдг.), *в. Ведмедева*, (Глгч., Пдг.), *ліс Волова* (Влхв., Брж.), *п. Дукачів* (Урм., Брж.), *пас. Калаталове* (Стрг., Брж.), *п. Кізьова* (Кмрв., Брж.), *в. Комарова* (Глгч., Пдг.), *в. Комарів* (Влхв., Брж.), *дуб. Коханів* (Глгч., Пдг.), *ч.с. Курахова* (Крн., Брж.), *в. Маликова* (Глгч., Пдг.), *пас. Молохів* (Мчцв., Брж.), *ліс Обручова* (Влхв., Брж.), *ч.с. Поплаве* (Блкр., Пдг.), *п. Пробукарів* (Урм., Брж.), *п. Скарбове* (Влц., Брж.), *п. Яворова* (Дмн., Брж.), *горб Яликова* (Пвл., Брж.) та ін. Лише твірні основи двох мікротопонімів *в. Бойкова* і *в. Маликова*, тобто антропоніми *Бойко* і *Малик*, можна кваліфікувати як можливі також відкомполіти деривати давньослов'янських імен типу *Боимирь*, *Боиславь* [6, с. 19], і *Маловекъ*, *Малозимь* [6, с. 118].

Невеличку групу творять мікротопоніми, в основах яких засвідчені відапелятивні антропоніми, мотивовані назвами професій, занять, походження окремих осіб, напр.: *в. Ксьондзова* (Глгч., Пдг.), *дол. Трачова* (Крн., Брж.), *п. Унгарове* (Пдв., Брж.) тощо.

У зібраних нами матеріалах майже усі мікротопоніми на **-ин** утворилися від автохтонних слов'янських відапелятивних імен, зокрема: *х. Бізятин* (Пвл., Брж.), *дол./дубр. Верстинина* (Глгч., Пдг.), *дол. Клекочин* (Ргч., Брж.), *г. Лабина* (Мрн., Брж.), разом – 14 одиниць. Твірними основами лише двох мікротопонімів виступають відповідно жіноче ім'я *Єва* та андронім *Миколиха*, що походить від чоловічого імені *Микола*: *в. Євина* (< *Єва*) (Влц., Брж.), *пас. Миколишине* (< *Миколиха*) (Стрг., Брж.).

Зауважимо, що жіночі імена для креації мікротопонімів практично не використовувалися. Це пояснюється тим, що на українських теренах ще з глибокої давнини чоловік був главою сім'ї. Він – годувальник, старійшина роду. Жінка була лише другою особою в родині. Якщо ж на жінку за певних обставин переходили обов'язки глави сім'ї, чи якщо вона чимось вирізнялась, то тоді жіночі імена могли ставати базовою основою для творення назв місцевих дрібних об'єктів.

Як бачимо, базовими основами найменувань дрібних об'єктів на **-ів**, (**-ове**, **-ова**), **-ин** досліджуваної території найчастіше були слов'янські автохтонні відапелятивні імена аборізініші прізвиська.

Ю. Карпенко зазначає, що суфікс **-ів** з бігом часу поступово втрачав свою продуктивність, поступаючись місцем двоелементному суфіксу **-івк-а** [4, с. 51]. Це порівняно нова топонімна формація, хоча перші назви з цими афіксами на давно заселених теренах України – Волинь, Прикарпаття, Покуття уперше засвідчуються джерелами з XV ст.

Топонімний суфікс **-івк-а** виник шляхом поєднання присвійно-прикметникового форманта **-ів** із субстантивуючим суфіксом **-к-а**. Топонімна функція афікса **-івк-а** почала проявлятися на східно- і західнослов'янських землях з XVI ст. [2, с. 40]. Утворення з суфіксом **-івк-а** широко використовуються в українській топонімії, зокрема в ойконімії, гідронімії та мікротопонімії. Значної активності афікс **-івк-а** набув і в мікротопонімії Південно-Західного Опілля.

За допомогою цього афікса утворюються насамперед відантропонімні назви, що виражають приналежність іменованого об'єкта особі, найменування якої засвідчене в основі назви. Твірними основами виступають зазвичай прізвища чи прізвиська особи, зрідка – ім'я. Суфікс **-івк-а** міг приєднуватися як до християнських, так і до слов'янських відапелятивних автохтонних імен. У наших матеріалах другі деривати домінують, напр.: *в. Адамівка* (Брж., Брж.), *в./ч.с. Басівка* (Крн., Брж.), *в. Бульбівка* (Глгч., Пдг.), *п. Гальманівка* (Гнвч., Брж.), *пас. Дікалівка* (Кмрв., Брж.), *в. Дубинівка* (Влц., Брж.), *в. Качурівка* (Крсн., Брж.), *в./ч.с. Качурівка* (Влхв., Брж.), *в. Каштанівка* (Крсн., Брж.), *х./в. Ковалівка* (Стрг., Брж.), *в. Кохматівка* (Влц., Брж.), *в. Ленчівка* (Нвсл., Пдг.), *г. Масівка* (Мрн., Брж.), *ч.с. Саламаївка* (Нрв., Брж.), *п. Сімбівка* (Брнв., Брж.), *п. Сомпелівка* (Крн., Брж.), *п. Скрибівка* (Нрв., Брж.), *в. Тарасівка* (Глгч., Пдг.), *в. Тесарівка* (Нвсл., Пдг.), *в. Урдівка* (Ндрж., Брж.), *р. Ценівка* (Крн., Брж.), *в. Чепурівка* (Глгч., Пдг.), *п. Шайбівка* (Нрв., Брж.), *ч.с. Шалапайка* (Стрг., Брж.) та ін., усього – 87 мікротопонімів, що становить 32% серед усіх однолексемних дериватів такого типу.

За допомогою форманта **-ськ-** (**-цьк-**) творилися мікротопоніми як від загальних, так і власних назв. Такі похідні найчастіше виражали релятивність і лише в окремих випадках приналежність. Друге значення виражають мікротопоніми тоді, коли вони мотивовані християнськими іменами чи відапелятивними іменами (пізнішими прізвишками та прізвищами). Сюди зараховуємо: *пас. Громадске* (Пдв., Брж.), *в. Гуцульська* (Слц., Пдг.), *в. Ліхівске* (Крн., Брж.), *п. Михальська* (Нрв., Брж.), *в. Монастирецька* (Слц., Пдг.), *п. Сабатівске* (Крн., Брж.), *п. Самборська* (Блкр., Пдг.), *г. Німецьке* (Мрн., Брж.), *п. Хаємецька* (Блкр., Пдг.), *п. Шиманске* (Слв., Брж.) тощо, загалом нами виявлено 16 таких одиниць. З цим суфіксом найчастіше утворюються мікротопоніми від назв сусідніх (рідко віддаленіших) поселень, напр.: *п. Біщецьке* (<с. *Біще*) (Ндрч., Брж.), *ч.с. Вільхівске* (<с. *Вільховець*) (Крн., Брж.), *пас. Жуківске* (<с. *Жуків*) (Ндрч., Брж.), *п. Мужилівске* (<с. *Мужилів*) (Мрн., Брж.), *п. Надірчянске* (<с. *Над-річне*) (Ндрч., Брж.), *п. Шибалинске* (<с. *Шибалин*) (Кмрв., Брж.), *в. Шумлянецька* (<с. *Шумляни*) (Влц., Брж.) тощо. Як бачимо, формант **-ськ-** (**-цьк-**) у мікротопонімах виконує посесивно-релятивну функцію, вказуючи на приналежність чи стосунок реалії до конкретного власника або населеного пункту.

Формант **-щин-а** у сучасних назвах цей с виконує посесивно-локативну функцію і є типовим для інших слов'янських мов. Мікротопоніми на **-щина**, як і топоніми інших розрядів, виражають приналежність. У білоруській мові, як і в українській, такі оніми мотивовані здебільшого антропонімами. "Мікротопоніми, що виникли

від імен і прізвищ людей, у більшості випадків спочатку називали поселення (частіше за все хутір) і урочище, яке прилягало до нього” [1, с. 32]. В цілому такі найменування частіше вживаються у мікротопонімії. У зібраному нами матеріалі ми виявили лише декілька найменувань такого типу, саме: *п. Ковальщина (Н./Ст. Лтв., Пдг.), в. Лемківщина (Нвсл., Пдг.), п. Мазурищина (Влц., Брж.)*.

Модель із суфіксом **-ов-ець, -ин-ець** представлена мікротопонімами, базовими основами яких є, як правило, апелятиви або ж слов'янські відапелятивні антропоніми. На території Бережанщини виявлено лише декілька таких мікротопонімів: *л. Горбинец (Двр.), п. Грабовец (Нрв., Брж.), ліс Зеберинец (Псхв., Брж.)*. Наведені назви могли утворитися як від апелятивів, так і гідронімів. Якщо мікротопонім *Грабовец* найімовірніше походить від однойменної назви потоку, назва *Горбовец* – від апелятива, то *Зеберинец*, напевно, є відантропонімною назвою.

Отже, найпродуктивнішими у зібраному нами матеріалі виявились словотвірні моделі з формантами **-ів, -івка, -ськ(-цьк)**, а утворені за їх допомогою назви виражають насамперед посесивність чи посесивність і релятивність.

Умовні скорочення:

Блкр. – БілокриницяМчшв. – Мечищів л. – ліс
 Нвсл. – Новосілка Мрн. – Мирнекр. – криниця
 Влхв. – Вільховець Ндрж. – Наддрожнів пас. – пасовище
 Влц. – ВолицяНдрч. – Надрічнепот. – потік
 Всвч. – ВойсивечівкаНрв. – Нараївч.с. частина села
 Влц. – Волощина Н. / Ст. Лтв. – Новий /Старий Литвинів п. – поле
 Глгч. – Голгоче Пдв. – Підвисокев. – вулиця
 Гнвч. – Гиновичі Псхв. – ПосухівПдг. – Підгаєцький
 Двр. – ДвірціРгч. – Рогачин
 Дмн. – Демня Стрг. – Стриганці
 Кмрв. – КомарівкаУрм. – Урмань
 Крсн. – Краснопуща Брж. – Бережанський

Література:

1. Адамовіч Я. Мікратапанімічныя назви. – Мінск : Вышэйшая школа, 1971. – 112 с.
2. Бірыла М. В., Лемцогова В. П. Анамастычныя словаутваральныя элементы ва усходне- і заходнесловянскіх мовах (Адантрапанымічныя айконімы). – Мінск : Навука і техника, 1973. – 62 с.
3. Бучко Д. Г. Продуктивність і локалізація основних словотвірних– структурних моделей в ойконімії України // Наукові записки. – 2003. – № 1 (IX). – С. 68-73.
4. Карпенко Ю. О. Топонімія Буковини. – К. : Наук. думка, 1973.
5. Купчинська З. О. Топоніми на -ин, -ів слов'янського походження // Мовознавство. – 1993. – № 5. – С. 27-35.
6. Морошкин М. Славянскій именованіе или собрание славянских личных имен. – Санкт-Петербург, 1867.
7. Никонов В. А. Введение в топонимику. – М. : Наука, 1965.
8. Подольская Н. В. Проблемы ономастического словообразования // Вопросы языкознания. – 1990. – № 3. – С. 40-53.
9. Роспонд С. Структура и стратиграфия древнерусских топонимов // Восточнославянская ономастика. – Москва : Наука, 1972. – С. 9-82.